

ЧЕРКАСОВА

УДК 657.6

Світлана Олександрівна
cherckeska@gmail.com

к.е.н., доцент, Одеський
національний політехнічний
університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INTERNAL CONTROL PAYMENT TRANSACTIONS ENTERPRISES

Стаття присвячена визначенню теоретико-методичних засад організації внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств. Наведена класифікація розрахункових операцій підприємств. Запропоновано комплекс заходів щодо організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств з урахуванням потреб управління.

Статья посвящена определению теоретико-методических основ организации внутреннего контроля расчетных операций предприятий. Приведена классификация расчетных операций предприятий. Предложен комплекс мероприятий по организации эффективной системы внутреннего контроля расчетных операций предприятий с учетом потреб управления.

The article is devoted to the definition of the theoretical and methodological foundations of enterprises payment transactions internal control formation. The classification of enterprises payment transactions is given. The complex of measures on the organization of an effective system of enterprises payment transactions internal control based on need management is proposed.

Ключові слова: Розрахункові операції, внутрішній контроль, процес, система управління

Ключевые слова: Расчетные операции, внутренний контроль, процесс, система управления

Keywords: payment transactions, internal control, process, control system

ВСТУП

У сучасних умовах господарювання розрахункові операції являються важливою складовою здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств, що пов'язані з грошовими потоками, та обумовлюють забезпечення безперервної їх діяльності в майбутньому. Несвоєчасне надходження грошових коштів, а відповідно й здійснення розрахунків за зобов'язаннями призводить до зниження ліквідності, платоспроможності та ділової активності підприємств, що негативно вказується на їх фінансовому становищі.

Отже, з одного боку, ефективний процес побудови розрахункових операцій підприємств забезпечує підвищення оборотності їх оборотних активів, забезпечує зміцнення розрахункової дисципліни та поліпшення їх фінансового становища. З іншого боку, ефективна організація розрахункових операцій й відповідного їх обліково-аналітичного забезпечення попереджають негативні наслідки їх виконання. Відповідно до цього, проблематику формування ефективного процесу організації внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств слід розглядати з позиції вдосконалення їх обліково-аналітичного й контрольного забезпечення в сучасних умовах господарювання з урахуванням потреб управління.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні теоретичних і методичних засад процесу організації внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств в сучасних умовах господарювання з урахуванням потреб управління.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є нормативні акти, які регламентують господарські процеси в Україні, публікації вітчизняних і закордонних вчених-економістів, що відображають результати досліджень з питань організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств, ресурси Internet й тощо.

При проведенні дослідження використано загальнонаукові методи наукового пізнання, економічної теорії, системного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Здійснення господарської діяльності підприємств неможливо без розрахункових операцій, що являють собою поточні грошові розрахунки та платежі у готівковій та безготівковій формі. Сукупність грошових розрахунків є грошовим потоком, який може утворитися в результаті операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємств.

Грошові розрахунки, що здійснює підприємство, проводяться через установи банку в готівковій та в безготівковій формі. Готівкою проводять розрахунки

з оплати праці, виплат пенсій, премій, дивідендів, надання коштів на відрядження. Також частину продукції підприємства реалізують за готівку. В такому випадку приймання готівки в касу проводять за прибутковими ордерами. Розрахунки готівкою здійснюються відповідно до Інструкції “Про ведення касових операцій банками в Україні” Національного Банку України [1].

Отримання готівки з поточного рахунку здійснюється з використанням грошового чека. Усі надходження й видачі готівки у національній валюті підприємства відображаються в касовій книзі.

Безготівкові розрахунки в господарській діяльності підприємств України регулюються Інструкцією “Про безготівкові розрахунки в Україні в

національній валюті” [2] Національного банку, яка розроблена згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність”, іншими законодавчими актами України та нормативними актами Національного банку України [3].

Слід також зазначити, що переважна частина безготівкових розрахунків в Україні здійснюється саме через банківські рахунки.

Розрахункові операції підприємств можна класифікувати за різноманітних ознаках. В табл. 1 наведено класифікацію розрахункових операцій, що відповідає сучасним вимогам щодо розрахунків підприємств згідно структури Плану рахунків підприємств [4].

Таблиця 1

Класифікація розрахункових операцій підприємств

Признак (ознака) класифікації	Сутність розрахунків
Розрахунки з юридичними особами	
1. Сторонніми, такими, що не належать (ні частково, ні цілком) підприємству	
а) постачальниками та підрядчиками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
б) покупцями і замовниками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
в) засновниками (учасниками, акціонерами)	вітчизняними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) (готівка, безготівкові, та інші); іноземними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) – готівка, безготівкові, бартерні та інші розрахункові операції);
г) податковими органами по податках і платежах	безготівкові та інші розрахункові операції;
д) органами соціального страхування	безготівкові та інші розрахункові операції;
е) іншими підприємствами, установами й організаціями по інших операціях	готівка, безготівкові, бартерні та інші розрахункові операції
2) сторонніми, такими, що не належать підприємству (дочірніми) (по взаємних постачаннях, фінансуванню й іншим відношенням)	
Розрахунки з фізичними особами:	
1) з працівниками підприємства:	
а) по оплаті праці	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
б) по підзвітних сумах	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
в) по соціальному страхуванню	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
г) по внесках до статутного капіталу	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
2) зі сторонніми громадянами:	
а) постачальниками і підрядчиками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
б) покупцями і замовниками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
в) засновниками (учасниками, акціонерами)	вітчизняними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) (готівка, безготівкові, та інші); іноземними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) – готівка, безготівкові, бартерні та інші розрахункові операції);
г) з іншими громадянами	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції

Таким чином, аналізуючи вищезгадані класифікаційні ознаки розрахункових операцій підприємств, можна визначити, що в рамках організації системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств, зокрема в сфері здійснення розрахунків прийнято виділяти наступні їх класифікаційні ознаки:

а) здійснення оплати іншим юридичним і фізичним особам отриманих від них товарів, робіт, послуг, праці й інших матеріальних і нематеріальних активів шляхом перерахування або видачі готівки, передачі товарів, виконання робіт або надання послуг, передачі права власності на акції, облігації

або частини статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів підприємства;

б) одержання від юридичних і фізичних осіб товарів, робіт, послуг, результатів праці, акцій, облігацій або частини статутного капіталу й інших матеріальних і нематеріальних активів на правах покупця, засновника тощо;

в) одержання від юридичних і фізичних осіб коштів, товарів, робіт, послуг, акцій, облігацій або частини статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів у порядку оплати переданих товарів, робіт, послуг і інших матеріальних і нематеріальних активів;

г) передачу готової продукції, товарів, виконання робіт або надання послуг, передачі право власності на акції, облігації або частину статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів підприємства на правах постачальника (підрядчика) іншим юридичним і фізичним особам [5].

Все це вимагає дослідження особливостей організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств з метою визначення її складових в рамках формування основних завдань системи внутрішнього контролю в рамках здійснення перевірки достовірності даних обліку про стан розрахункових операцій підприємств, дотримання розрахункової дисципліни і впливу вищезначених чинників на їх платоспроможність та ефективність фінансово-господарської діяльності в довгостроковій перспективі.

Слід зазначити, що в сучасних умовах господарювання ефективного функціонування системи внутрішнього контролю дозволяє вирішити низку проблем розглянутого підприємства – забезпечення прийняття адекватних, обґрунтованих управлінських рішень, оптимізація процесів фінансово-господарської діяльності, попередження, виявлення та усунення відхилень в інформації, що подається зацікавленим особам. Отже, роль системи внутрішнього контролю полягає в забезпеченні їх ефективного функціонування та реалізації потреб

користувачів в інформації, яка може бути використана для розробки та обґрунтування відповідних управлінських рішень.

Дієвість внутрішнього контролю на підприємстві повинна забезпечуватися дотриманням фундаментальних принципів контролю, зокрема принципами:

а) цілеорієнтованості – виділення меж об'єкта контролю, адресність і конкретність висновків для досягнення поставленої мети;

б) збалансованості – взаємодія внутрішнього контролю з іншими підсистемами управління підприємством;

в) інтегрованості – результати контролю ґрунтуються на узагальненні та модифікації контрольної інформації для вибору й прийняття управлінських рішень;

г) адаптивності – постійний моніторинг господарських операцій з метою реагування на відхилення від нормативів і координації управлінських рішень [6].

Відповідно з метою забезпечення ефективності зворотного зв'язку між системою управління та системою внутрішнього контролю підприємства необхідно, щоб контролем було охоплено максимальну можливу кількість об'єктів управління, особливо пов'язаних з ресурсами підприємства. Це забезпечить надання системою внутрішнього контролю достовірної інформації про стан об'єктів перевірки. Саме тому доцільно на кожному рівні управління забезпечити виконання функцій контролю для вирішення інформаційних потреб даного та вищестоящого рівнів управління.

На рис. 1 наведено приклад визначення особливостей організації системи внутрішнього контролю на підприємстві на прикладі розглянутого ТОВ "УКРТАЙЗЕР" у відповідності з інформаційними потребами на кожному рівні управління, зокрема в сфері управління розрахунковими операціями.

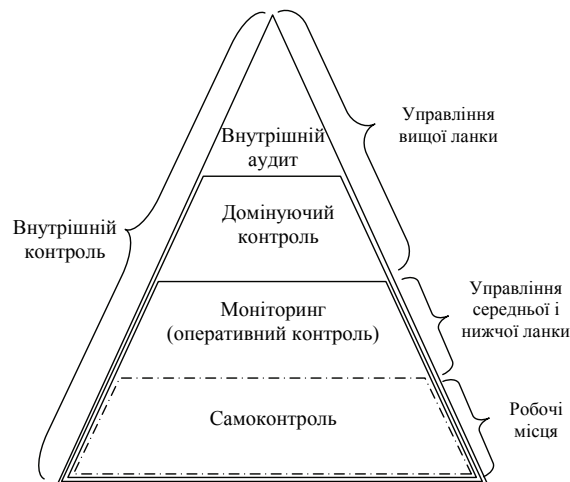

Рис. 1. Організація внутрішнього контролю у відповідності з інформаційними потребами на рівнях управління підприємства

З рис. 1 можна зробити висновок, що кожний вищестоящий рівень контролю використовує інформаційні об'єкти, підпорядковані нижчестоящій ланці управління. Результати контролю враховуються при прийнятті рішення на відповідному та вищестоящому рівнях суб'єкта управління. Рішення про зміну технології приймається вищестоящою ланкою управління, а усунення помилок і зловживань здійснюється на відповідному рівні.

Нижчою ланкою є самоконтроль, який здійснюється на робочих місцях. Робочі місця не є ланкою управління, але інформація, яку вони надають, виступає інформаційним підґрунтям для всіх рівнів управління.

Самоконтроль – це форма внутрішнього контролю, сутність якого полягає в здійсненні працівником контролю за тією частиною процесу, яку він виконує, з метою зменшення ризику виникнення помилки на даній ділянці. На практиці самоконтролю приділяють недостатньо уваги, хоча його застосування забезпечує ефективне і якісне виконання операцій [7].

Керівники виробничих підрозділів (нижчий рівень управління) повинні бути зацікавленими в ефективній діяльності своїх підрозділів і добре проінформованими про їх результати, тому виникає потреба постійного і щоденного контролю – моніторингу.

Моніторинг представляє собою систематичний контроль за виконанням працівниками функцій і обов'язків в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності. Даному виду контролю також, як і самоконтролю, недостатньо уваги приділяється на практиці, але його здійснення впливає на якість підконтрольних операцій та на ефективність всього контролю.

Інформаційним джерелом моніторингу є інформація, яка надходить з робочих місць. Шляхом проведення аналізу виявляються розбіжності між фактичними та плановими даними, визначаються джерела відхилень, приймається рішення щодо відповідного коригування плану або розробки заходів їх попередження в майбутньому. При впровадженні системи контролю в "режимі реального часу", заснованої на системі оперативного планування і використанні комп'ютерних технологій, процес оперативного контролю зміниться. Його здійснення буде автоматизовано.

Згідно рис. 1 моніторинг відповідає нижчому та середньому рівням управління. Це пов'язано з практикою розглянутого підприємства, на якому організація системи управління може включати верхній та нижній шаблі.

Результати моніторингу слугують інформаційним джерелом для здійснення домінуючого контролю. Оскільки контроль є функцією управління, яке визначається як вплив домінуючого об'єкта на підпорядковані об'єкти з метою досягнення цілей

системи, то контроль, підпорядкований вищому керівництву підприємства, можна визначити як домінуючий.

Домінуючий контроль – це функціональна підсистема системи управління, яка включає в себе комплекс заходів, направлених на перевірку, оцінку, аналіз, прогнозування фінансово-господарської діяльності розглянутого підприємства для обґрунтування ефективного і законного використання його ресурсів. Даний вид контролю повинен здійснюватися окремими працівниками-контролерами (або службою внутрішнього контролю), яка підпорядковується директору.

Отже, організація системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємства та визначення автоматизованих робочих місць внутрішніх контролерів (або експерту-контролеру) передбачає наявність спеціальних програмних, технічних, інформаційних, організаційних, математичних, методичних засобів, призначених виконувати основні функції внутрішнього контролю. Саме тому необхідності набуває функціональне наповнення інформаційного забезпечення системи внутрішнього контролю розрахункових операцій розглянутого ТОВ "УКРТАЙЗЕР", що повинна бути побудована з урахуванням зміни пріоритетності контрольних впливів (див. рис. 2).

В рамках зміни пріоритетності контрольних впливів можна зазначити, що при здійсненні попереднього контролю експерт-контролер повинен буде передбачати майбутні ситуації, які можуть визвати негативні наслідки, а при здійсненні поточного – експерт-контролер повинен щодня здійснювати аналіз підконтрольних операцій, проводити коригування бази порівняння, розробляти рекомендації. При організації даних видів контролю функції запропонованої посади експерта-контролера набувають прогнозного та аналітичного характеру.

Таким чином, можна дістати висновок, що для забезпечення ефективності системи внутрішнього контролю розрахункових операцій на розглянутому підприємстві ТОВ "УКРТАЙЗЕР", необхідно, щоб при організації ефективної системи внутрішнього контролю на підприємстві внутрішній контроль став превентивним і попереджав майбутні порушення. З цієї метою доцільно мати певну систему обмежень, які б запобігали здійсненню незаконних операцій. Оскільки на розглянутому підприємстві була відсутня автоматизована інформаційна система внутрішнього контролю, то при існуючій організації системи внутрішнього контролю системі управління важко здійснювати забезпечення дотримання працівниками встановлених обмежень, що знижує загальну ефективність систему внутрішнього контролю та знижує швидкість прийняття відповідних управлінських рішень.

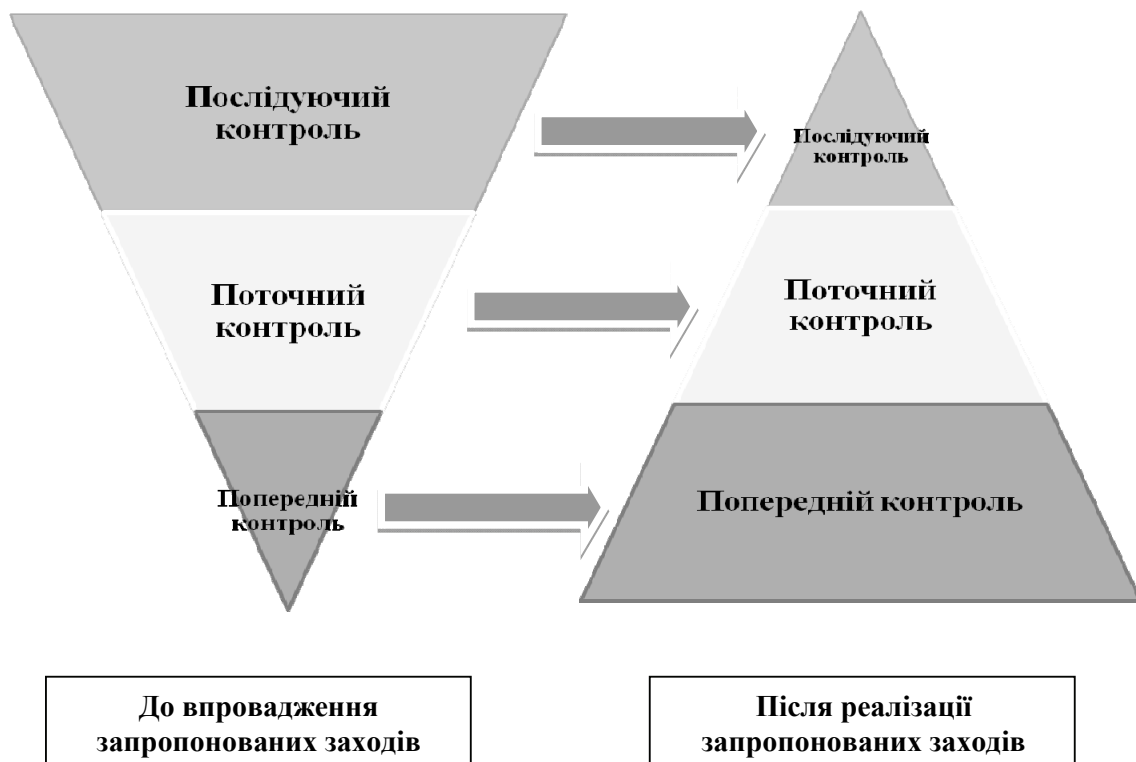

Рис. 2. Зміна пріоритетності контрольних впливів в рамках реалізації запропонованих заходів щодо організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємства

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах господарювання проблема обґрунтованого вибору об'єктів системи внутрішнього контролю набуває особливої актуальності в рамках реалізації концепції розвитку системи управління підприємств. При розробці об'єктів внутрішнього контролю необхідне обґрунтування області його застосування, яка торкається формування цілей і завдань на всіх ієрархічних рівнях системи управління. Все це дозволяє сформулювати систему об'єктів внутрішнього контролю з урахуванням багатоаспектності й багаторівневості структури системи підприємства.

В результаті проведених досліджень, було виявлено, що існуючий процес організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій на вітчизняних підприємствах, зокрема на розглянутому ТОВ «УКРТАЙЗЕР», на сьогоднішній день являється недосконалим, оскільки:

- внутрішній контроль розрахункових операцій проводиться не системно, про що зазвичай свідчить відсутність належного інформаційного забезпечення, відлагодженої системи контролю за центрами відповідальності відповідно до організованої системи обліку. Проблеми її функціонування ускладнюються і через відсутність єдиного підходу до організації контролю за розрахунковими операціями, а також перекладання контрольних функцій інших структурних підрозділів на бухгалтерію підприємства;

- зазвичай на підприємствах немає проробленої концепції щодо організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій на основі застосування сучасних засобів обчислювальної

техніки, що ускладнює використання дистанційних систем управління з існуючим бухгалтерським програмним забезпеченням та вказує на незадовільний рівень застосування автоматизованих інформаційних систем і технологій в цілях контролю;

- недосконалість процесу інформаційно-аналітичного забезпечення внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств, що підтверджується результатами дослідження стану проведення аналітичних робіт відповідного персоналу. В якості типових проблемних моментів можна визначити повну відсутність планування аналітичних робіт, відсутність встановленого порядку оформлення результатів аналізу, неефективне використання комп'ютерної техніки під час проведення аналізу, не усвідомлення ефективності аналітичних робіт системою управління підприємств, а й отже і незацікавленість у проведенні таких робіт обліковим персоналом;

- зазвичай має місце низька якість регламентування системи внутрішнього контролю (відсутні внутрішні положення, які регламентують здійснення внутрішнього контролю та обліку порушень і помилок), що вказує на слабку організацію повноважень підрозділів (виконавців) контролю й відповідно неефективну організацію контролю на відповідних робочих місцях.

Таким чином, в рамках організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств з урахуванням потреб управління пропонується до практичного впровадження комплекс наступних заходів з:

а) організації системи внутрішнього контролю відповідно до побудови структури контролю за центрами відповідальності по розрахункових операціях підприємств;

б) внутрішньої регламентації контролю на засадах розробки адміністративних регламентів в сфері контролю (розробці внутрішніх стандартів контролю та відповідного документального супроводу);

в) розробки комплексу вимог до персоналу в сфері контролю на засадах визначення рівнів управлінського персоналу, виділених в системі управління з метою здійснення внутрішнього контролю розрахункових операцій. Пропонується виділяти три рівня:

1) Вищий рівень – директор та головний бухгалтер, які мають компетенції з вирішення стратегічних задач внутрішнього контролю;

2) Середній рівень – керуючі з функціональних сфер (керівник виробничого відділу та керівник економічного відділу), які мають компетенції з реалізації стратегічних задач внутрішнього контролю;

3) Нижчий рівень – менеджери окремих функціональних сфер та робітники бухгалтерії, які мають компетенції з вирішення щоденних задач контролю.

д) організація системи внутрішнього контролю розрахункових операцій у відповідності з інформаційними потребами на кожному рівні управління та з урахуванням зміни пріоритетності контрольних впливів.

Список використаних джерел

1. Інструкція “Про ведення касових операцій банками в Україні”, затверджена постановою Правління НБУ № 174 від 01.06.2011 р. (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/2341/8492/8493/479302/>

2. Інструкція “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затверджена постановою Правління НБУ № 22 від 21.01.2004 р. (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>

3. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні (зі змінами і доповненнями). – [затв. постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 р. № 637]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE10320.html

4. Інструкція “Про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій” від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

5. Особливості класифікації розрахункових операцій підприємств / Т.В. Лісничка // Управління розвитком. – 2014. – № 15. – С. 63-66.

6. Щеголькова С.В. Удосконалення організації внутрішнього контролю в управлінні витратами машинобудівного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Світлана Вікторівна Щеголькова. – Луганськ, 2008. – 18 с.

7. Яровенко Г.М. Організаційні заходи забезпечення ефективного функціонування внутрішнього контролю підприємств / Г.М. Яровенко // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту. – 2008. – №1. – С. 80-87.